

Тема «Прихований навчальний план»

План:

1. Історія питання: критична педагогіка та феміністична педагогіка щодо функцій сучасної освіти.
2. Освіта як відображення гендерної асиметрії суспільства.
3. Гендерна сегрегація навчальних предметів та наук.
4. Успішність та гендер. Успішні дівчата та феномен «угасання талановитості»(дослідження Т.Браун, К.Гілліган).
5. «Прихований навчальний план».
6. Гендерний вимір прихованого навчального плану: організація діяльності освітнього закладу, гендерні відносини на роботі, гендерна стратифікація вчительської професії.

Конституція України (ст. 53) гарантує право на повну загальну середню освіту, її доступність та безоплатність у державних і комунальних навчальних закладах. При всьому різноманітті підходів до розуміння функцій освіти традиційно виділяють таку функцію, як: передавати від покоління до покоління панівний тип культури. Нерівність у соціальному становищі статей, можливостей чоловіків і жінок у різних соціальних сферах, яка зумовлена традиційними уявленнями про їх призначення, трактується як *гендерна асиметрія*. У 60-ті р. ХХ століття загальноприйнятий підхід до виховання дітей у школах було піддано критиці деякими зарубіжними вченими в рамках так званої «критичної педагогіки». Французький філософ Л.Альтюссер у книзі «Ідеологія та ідеологічні апарати держави» продемонстрував, що школа є засобом не адаптації людини до суспільства, а відтворення суспільних відносин, тобто інструментом насадження ідеологічних стереотипів пануючого в суспільстві класу й соціальної нерівності. Мета шкільного виховання, на його думку, — не розвиток талантів дитини, а нав'язування їй існуючих у суспільстві соціальних ролей (у тому числі й за статевою ознакою). Розкриваючи механізми «промивання мізків» учнів, представники «критичної педагогіки» ввели у вживання термін «прихована навчальна програма» (*hidden curriculum*), під якою вони

розуміли «структуру і стиль навчання, засновані на навіюванні соціальних ролей».

Різні підходи в гендерній теорії виявляють різні механізми того, як освіта гендерує людей. Особистісні підходи відкрили те, що школа є інститутом соціалізації, заохочує і підтримує засвоєння дівчатками і хлопчиками гендерних ролей та гендерної поведінки, розрізняє їх і поляризує. Інтеракційні підходи, своєю чергою, простежували, як фемінність і маскуліність здобуває в школі реляційний і нерівний статус. Інтеракційні підходи (методи, що фокусуються на взаємодії між людьми) досліджували, як у школі формуються уявлення про фемінність (жіночність) та маскуліність (чоловічність) через їхні взаємодії та відносини між учнями та педагогами. «Реляційний статус» означає, що фемінність і маскуліність не є статичними або визначеними заздалегідь, а набувають свого значення і вигляду залежно від того, як вони проявляються у взаємодії з іншими людьми. «Нерівний статус» вказує на те, що фемінність і маскуліність не завжди мають рівні можливості або соціальну цінність у цих взаємодіях. Одне з цих понять може мати більшу соціальну силу або визнання, ніж інше. У шкільному середовищі через взаємодії між учнями і вчителями формуються ієрархії щодо того, що вважається «чоловічим» або «жіночим», і як ці ролі можуть бути не рівними в соціальному контексті школи.

Інституційні підходи бачать систему освіти як соціальний інститут, який селекціонує людей у дві різні статусні й економічні шухлядки. Жінки зосереджені в початковій школі, де складність фаху, значні навантаження, висока відповідальність поєднані з низькою зарплатнею, непрестижністю роботи та неможливістю кар'єрного росту. Це, підкреслюємо, створює не стереотип про жінок, а зовсім таки реальну соціальну групу, де люди з шухлядки "жінки" постають як гарні й турботливі, але неамбітні, малоуспішні в кар'єрі, погано придатні для керівних посад і для заробітку особи. І це, всі вірять, трапляється "від природи".

Чи/ як можлива освіта без сексизму?

Сексизм в освіті став об'єктом феміністичної критики з 1980-х років, і на цей час в багатьох країнах уже запроваджують нові політики й ініціативи для того, щоб змінити ситуацію.

У Північній Америці та Західній Європі вирішувати вказану проблему почала в останній третині ХХ сторіччя феміністична педагогіка (як один із напрямів критичної педагогіки).

Феміністична педагогіка — пізніша течія у критичній педагогіці, зосереджена на подоланні тендерної нерівності в освіті та за допомогою освіти.

Вона спирається на ідею про те, що звична нам система освіти має бути суттєво реформована. Навчання мусить стати менш директивним і більш інтерактивним, набути ознак діалогу замість традиційної монологічності, а учнівство належить наділити більшими повноваженнями, ніж це дозволяє класична освіта. Інакше кажучи, феміністична педагогіка прагне створити менш ієрархізоване навчальне середовище, а також надати процесові навчання більшої емоційності (Белл Хукс, 2001).

Частково вирішення цього завдання залежить від учительок та вчителів. Здатність освітянства бачити, розуміти і, певною мірою, підважувати сексизм називають гендерною чутливістю. Гендерно чутливі викладачки і викладачі намагатимуться уникати гендерних сегрегацій, будуть показувати історичність і культурну зумовленість гендерних режимів. Трохи ширша інтерпретація гендерної чутливості передбачає педагогічну протидію не лише сексизмові, але й будь-яким виявам ксенофобії - чи то в професійній діяльності, чи то в повсякденному житті.

Ксенофобія — страх, неприязнь, презирство, зверхність, ненависть, упередження до людей етнічно чи расово інших; у ширшому розумінні означає упередженість і зневагу до людей, що сприймаються як "інші" за будь-якою ознакою.

Американські дослідники, починаючи з 70-х років ХХ ст., демонстрували наявність сексизму в освіті. Був зроблений висновок, що чоловіки й жінки мають різні досвіди в освіті, і таким чином їх соціалізація відрізняється. Наприклад, Пункт IX Поправок Утворення федерального законодавства 1972 р. в США забороняв статеву дискримінацію в школах, які фінансувалися федеральними фундаціями, проте дівчата й хлопці набували у школах різного досвіду ставлення до себе. Викладачі поводитися з хлопчиками і дівчатками по-різному, причому це розповсюджувалося на початкові шкільні роки, продовжувалось у коледжі і при подальшому професійному навчанні. Хлопчики отримали більше уваги і зворотного зв'язку при виконанні роботи в класі, ніж дівчатка. Число стереотипних зображень, як відзначено в останніх дослідженнях, у шкільних підручниках зменшилося, але чоловічі характери все-таки подаються більш активними, а жіночі закріплювали гендерний стереотип – типову поведінку. Незважаючи на різне до себе ставлення, дівчата й хлопчики мали однаково рівні досягнення в елементарній школі. У середній ланці школи дівчата були менш упевненими у своїх академічних і фізичних здібностях, а їх досягнення в математиці і природничих науках починали зменшуватися. Під час навчання у середній школі вибір хлопчиками і дівчатками шкільних курсів також був різний. Дівчата рідко вибирали новітні курси з математики і природничих наук. Зараз різниця між хлопцям і дівчатками у числі математичних закінчених курсів зникала, але науковці стверджували, що мало вірогідно, щоб дівчата вибирали новітні технологічні курси, наприклад, з фізики. Фахівці-консультанти пропонували більш високі кар'єрні очікування хлопчикам і були не в змозі подати ідентичний діапазон кар'єрних виборів дівчатам. Це примусило дослідників припустити, що хлопці, які вибирають професійно-технічні освітні програми, найімовірніше, матимуть і прибуткові високооплачувані професії, в той час як жінки від професійно-технічної освіти отримують хіба що низько оплачувані навички ведення документації в офісі. Подібна ситуація спостерігалася

із професійним спортом. Атлетика, наприклад, продовжує бути напрямком для хлопчиків, зокрема у набутті престижу, але нинішнє зростання числа дівчаток у спорті привело до більшого схвалення жінок в атлетиці та взагалі у спорті. Сексуальні домагання, особливо від ровесників, стали проблемою для обох статей, як для дівчаток, так і для хлопчиків, упродовж усього навчання в середній школі. Дослідники відзначали, що винуватець часто переконаний, що його поведінка не шкодить, але після подібного інциденту жертва домагання має проблеми, пов'язані з коледжем, частіше, ніж студенти, яких ці проблеми не турбували. Хоча жінки менше відвідували коледж, ніж чоловіки, ця модель все-таки змінилася. Нині жінки мають можливість одержати більшу кількість освітніх ступенів, однак число гендерних відмінностей у більшості виборів вперто зберігається: малий відсоток наукових і технічних ступенів і великий в освіті та соціальних науках. І хоча зараз зростає кількість жінок, що просуваються по службі і отримують наукові ступені, однак їхній вибір залишається диспропорційно стереотипним. Досвід коледжу не однаковий для чоловіків і жінок у декількох відношеннях. Так, жінки мають менше підтримки у плані професійного росту від персоналу факультету і, схоже, більше потерпають від сексуальних переслідувань з боку персоналу факультету та ровесників. Дослідниця К. Гроуд довела, що ми, говорячи про ідеологію, надто довіряємо словам. Вчена проаналізувала освітню практику ряду вчителів, щиро впевнених у своїх прогресивних і навіть радикальних педагогічних підходах. Виявилось, що їх практика може бути стовідсотково схарактеризована як домінуюча й авторитарна. Такого роду дослідження ставлять під сумнів цінність багатьох соціологічних опитувань та інтерв'ю. Важливим є те, що сама ідея такого дослідження продиктована проблемою зіткнення ідеологій суспільства і шкільною реальністю, спровокованою критичними педагогами. Із висловленого зрозуміло, що критичні педагоги абсолютно по-новому бачать фігуру вчителя, діяча освіти. Йому приписується можливість (а, отже, і обов'язок) артикулювати й надавати дітям

можливості звільнення (емансипації) і сприяти реалізації цих можливостей. Для цього педагоги повинні, перш за все, трансформувати школу, звільняючись від її застарілих характеристик, що забезпечують етнічну і соціальну несправедливість, гендерну асиметрію. Але не тільки етнічні й соціально-класові відмінності створюють напружені відносини. Дослідники звертають увагу на гендерні проблеми, які стимулюють конфлікт. Вчені Т. Браун і К. Гіліан (1992), працюючи з дівчатами, виявили нібито тендітні, але разом з тим і могутні сили, які наявні у північноамериканській культурі. Дослідники проінтерв'ювали 100 дівчат протягом 5-річного періоду, зокрема в момент їх переходу у фазу юності, і документували всі факти соціального тиску, що відчували дівчата, особливо в період їх становлення як жінок. До періоду юності молоді дівчата говорять вільно про такі відчуття, як «сердитий», «боротьба» або «відкритий конфлікт у відносинах», «розбіжність у питаннях щоденного життя». А ось юність – це перехрестя, де молоді дівчата починають «не знати», не бажають бути відвертими, оскільки вони бояться, що завдадуть шкоди своїм взаєминам з оточуючими. Т. Браун і К. Гіліан спостерігали, як відверті молоді дівчата стають врівноваженими жінками, які скоріше уникнуть конфлікту, аніж ризикуватимуть нашкодити стосункам, що їх влаштовують. Отже, експериментатори вважають юність періодом роз'єднання або репресії, оскільки дівчата стоять перед вибором зміни напрямку у своїх стосунках і шляху, яким, за їх сподіваннями, він буде у їх відносинах як «жінок» і «чоловіків».

Отже, вивчивши наукові джерела з проблеми сексизму й гендерної асиметрії в освіті, можна зробити такі висновки: в 90-ті роки в Канаді та США, незважаючи на досягнення Комітетів Жінок і жіночого руху, школи все ще представляли структури, які були організовані на основі статево-рольового розподілу праці. Чоловіки домінували в усіх позиціях — у шкільних правліннях і на всіх ступенях школи. Жінки — у більш низьких позиціях і лише за деякими предметами в середніх школах, подібно домашній економіці. Вони не були представлені у верхніх

позиціях управління освітою, у фундаментальних галузях науки, на адміністративних постах у школах і Міністерстві освіти. Жінки-педагоги за роботу отримували меншу платню. Через свою соціалізаційну модель вони були менш спрямовані на одержання адміністративних стипендій, втрачали можливості кар'єрного росту через сімейні обов'язки, страждали від мережної солідарності чоловіків на виробництві. Результат цієї дійсності полягав у тому, що жінки володіли меншим ресурсом влади і впливу, ніж чоловіки. У них було менше можливостей впливати на ідеологію навчальних планів, організацію життєдіяльності школи, і тому їх уявлення про освіту не сприймалися серйозно. Оскільки освіта — істотна частина в боротьбі жінок за рівність, то цей відрив між риторикою і дійсністю дуже суттєвий. Якщо соціалізація чоловіків і жінок, яка йде за схемою «окремих сфер», починаючи із сім'ї, переноситься в школу, то вона повинна бути скорегована освітньою системою.

Освітні установи разом з рештою агентів соціалізації визначають наші ідентичності, а також можливості особистого, громадянського і професійного вибору. Для позначення принципів ідентифікації такого роду в сучасній науковій літературі використовується поняття «прихований навчальний план». Дослідники, аналізуючи роботи Р.Хола, Б.Сендлера, М.Стабса, вказують на такі ознаки прихованого навчального плану: організація самої установи, включаючи гендерні відносини на роботі, гендерну стратифікацію професії вчителя, зміст предметів, стиль викладання. Вони стверджують, що ці вимірювання не просто виявляють гендерні стереотипи, але й підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному та недооцінюючи жіноче й нетипове. «Прихований навчальний план» у школі вибудовує множинні відмінності — між жінками й чоловіками, між бідними й багатими, між білими й «кольоровими», між міськими й сільськими тощо. та частина цього підводного айсберга, що конструює стать через систему освіти, має назву гендерним виміром «прихованого навчального плану».

Найважливіші структурні елементи: простір школи, ідеологія школи,

система виховних заходів, ритуалів, свят; розподіл посад та науково-предметних профілів.

Українські дослідники розглядають простір школи не стільки як фізичну, скільки як соціокультурну реальність у двох рівнях її функціонування: приписаний (визначається внутрішнім розпорядком закладу); створюваний («перевизначений» — найчастіше дітьми — «під себе» як результат встановлення над ним неформального контролю).

Розмежують зовнішній (прилегла територія, двір, стадіон тощо) і внутрішній (класи, коридори, зали та інше) простір. Дослідження засобами гендерного аналізу простору школи дає підстави стверджувати наявність символічно закріплених «чоловічих» та «жіночих» територій. Прикладами на приписаному рівні є окремі кабінети з трудового навчання для хлопців і дівчат, окремі туалети, окремі перевдягальні, інші механізми просторового розділення дітей за статтю (наприклад, вишиковування на початку уроку фізкультури, коли хлопців ставлять у стрій першими, а дівчат слідом — це неформальний механізм гендерної сегрегації, адже жодний нормативний документ цього не вимагає).

Щодо створюваного рівня, то простір, який у школі традиційно «займають» хлопці, є значно більшим, аніж «простір дівчат»: останній зазвичай обмежується класами, рідше — час-типами коридору і двору. простір школи поділений на «дівчачі» і «хлопчачі» зони (і цей розподіл може бути навіть більш чітким, аніж у випадку з приписаним простором), де діти проводять перерви та позаурочний час.

Гендерний режим (або «гендерний порядок») - це ієрархічно організована система субординації статей, що охоплює всі сторони соціального життя - приватне й публічне.

Інший важливий аспект шкільного простору — це «настінний простір» (різноманітні стенди, інформаційні дошки, плакати, твори мистецтва тощо).

Ідеологія школи може бути як формально визначеною (наприклад, сформульованою і закріпленою у статуті навчального закладу), так і більш прихованою, «невловимою», проте добре відчутною усіма як «те,

що можна собі дозволити, а що — ні».

Саме ідеологічна система змушує дівчат носити такий елемент шкільної форми, як сукня чи спідниця, нерідко при цьому забороняючи їм одягати брюки.

До переважної більшості виховних заходів, шкільних ритуалів, святкових вечорів міцно «вмонтовані» патріархатні установки, які є перенесенням дорослого гендерного досвіду, страхів, комплексів, фантазмів до дитячої свідомості. Урочисті ритуали — такі, як «Перший дзвоник», «Останній дзвоник», «Випускний бал», де задіяний державний прапор, формують стереотипне бачення чоловіка як такого, що має у суспільстві більш шанований та престижний статус, адже майже завжди прапор України несе хлопець (навіть коли про надмірну вагу прапора це може бути й мови), чим, безумовно, асоціюється з основним символом держави, а отже — і з державницькимивідповідальними справами.

Статистика свідчить, що вчительська професія в Україні має переважно «жіноче» обличчя: у початковій школі жінки становлять 99 % викладацького складу, у середній і старшій — 85-90 % (у великих містах цей відсоток дещо більший, ніж у сільській місцевості).

Показовим є те, що варто чоловікові прийти працювати вчителем, його кар'єра, як правило, розвивається значно стрімкіше, аніж у будь-якої вчительки — від простого вчителя до завуча або директора школи, інструктора чи керівника відділу освіти тощо.

«Вертикальна гендерна сегрегація»-це, коли жінки обіймають нижчі посади, отримують нижчу заробітну плату й мають гірші перспективи для кар'єрного зростання й розвитку, ніж чоловіки в цій же професії.

Існує також «горизонтальна гендерна сегрегація» — це розподіл педагогів за науково-предметними профілями — так званими «жіночими» і «чоловічими» предметами. Перша когорта профілів — це вчителювання у початковій школі, викладання мов і літератур, етики, історії, культури і мистецтв, тобто, переважно «неточні» науки. Чоловіки-вчителі частіше викладають точні і (трохи рідше)

природничі науки — математику, фізику інформатику, хімію, а також військову справу, трудове навчання (для хлопчиків) і фізичну культуру (спорт).

До «жіночої сфери», відтак, належать шкільні предмети, що асоціюються скоріше з чуттєвістю й емоціями (література, музика, мистецтво) або з обслуговуючими видами праці. У радянські часи до «чоловічих» учительських спеціальностей належала також історія — предмет критично важливий для того, аби відтворювати провідну державну ідеологію. З розпадом же СРСР і зміною політико-ідеологічних пріоритетів держави історія поступово стає «жіночою» цариною в учительській професії.

В одній із праць М. Cohen наголошує : «Реальне звільнення не є простою можливістю вибрати між набором альтернатив. Свобода – це можливість створювати доступний вибір, альтернативи, внаслідок чого ми можемо вибирати». Такий вибір повинен бути доступним усім в однакових умовах — і молодим жінкам, і молодим чоловікам.

Контрольні питання:

1. Поміркуйте, чи є прихований навчальний план у підручниках з соціальної педагогіки?
2. Якщо так - то в чому він полягає і як виявляється?
3. Чи можливі підручники або навчальні програми, які б не мали ніякого прихованого навчального плану?

Рекомендована література:

1. Право особи на освіту. <http://surl.li/gvrarr>
  2. Школа як соціальний інститут <https://osvita.ua/school/method/3701/>
  3. Гендер для медій. https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_dlya_medii_2017.pdf
  4. Марущенко О. Гендерні шкільні історії. - [Електронний ресурс] /О. Марущенко, О. Плахотнік. - Харків : Монограф, 2012. - 88 с. - Режим доступу : www.krona.org.ua.
-

5. Плахотнік О. Гендерована освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців (Розділ 8) // Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. -К.: Критика, 2013. - С. 135-150.
<http://www.aauw.org/what-we-do/educational-funding-and-awards/>
  6. Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2020 р. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка ; за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежді. Тернопіль : ТНПУ, 2020. 288 с.
https://tnpu.edu.ua/vyhovna%20robotu/2020__final__Zbirnyk%20tez_Gender.pdf
-